

- Katere jedi iz krompirja poznate?
- Kolikokrat na teden doma pripravite krompir?

Kako je krompir postal del prehrane

- Slovensko ozemlje v treh deželah: Avstrija, Ogrska, Beneška republika,
- 1 milijon prebivalcev.
- Pomen šolanja, nezaupanje v novosti (krompir...).
- Promet - živahen.
- Odhod kmetov na delo v mesta, nekmetijske dejavnosti: fužinarstvo, rudarstvo, tekstilne in papirne manufakture.

Kako je bila uvedena šolska obveznost za vse otroke

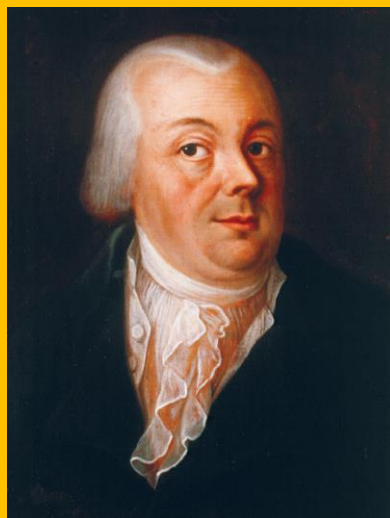
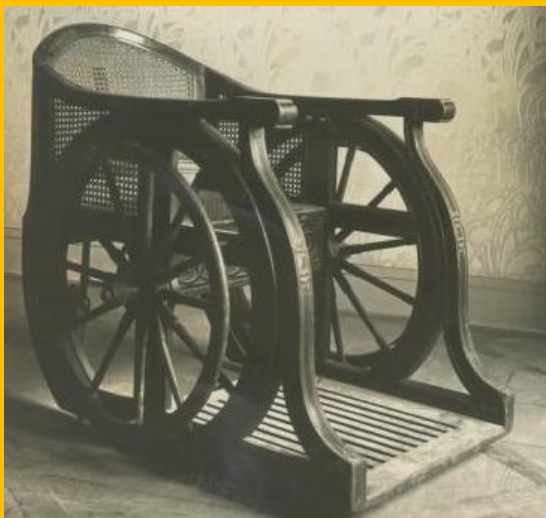
- Šolstvo preide v roke države, (nemščina, nepismenost).
- Za mlajše pouk v slovenščini.
- 1790: 141 trivialk, 4 normalke, osem glavnih šol.
- Malo jih je šolanje nadaljevalo na gimnaziji ali univerzi.
- Kmetje šolstva niso podpirali (90% prebivalcev - kmetov).
- **Blaž Kumerdej**, šolski ravnatelj in nadzornik, se je zavzemal za boljšo izobrazbo prebivalcev.

Kako se je začel narodni preporod

SLOVENSKI RAZSVETLJENCI

Marko Pohlin, menih avguštinec, napisal Kranjsko gramatiko - Slovnico kranjskega jezika in zbornik Pisanice.

Jernej Kopitar - prva slovenska znanstvena slovnica.

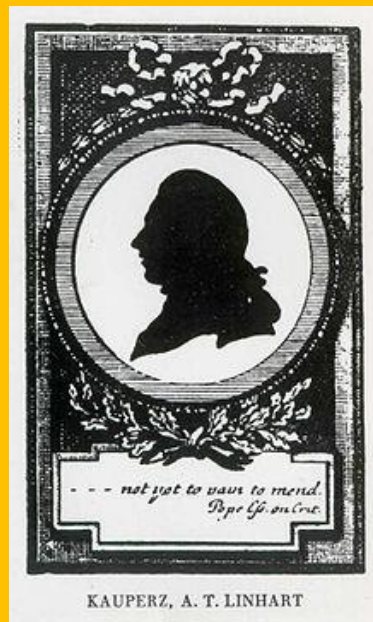
O **Žigi Zoisu** - mama je bila Kranjica Ivanka Kapus, oče Italijan Michelangelo. Pri Žigi Zoisu se je Vodnik učil "kamenje spoznavat". Pomagal je Linhartu, da je napisal Zgodovino Kranjske in ostalih avstrijskih južnih Slovanov, ki pa je ostala nedokončana. Zois sam je tu in tam kaj malega poslovenil ali pa je sam zložil in uglasbil domačo pesmico za italijanske operne pevce, ki so potem te popevke peli na odru v veliko zadovoljstvo ljubljanskih meščanov.

Žiga Zois, Trst, veletrgovec, podjetnik, lastnik večjih fužin na Slovenskem, **mecen** slovenskih razsvetljencev, prevodi oper, geološka zbirka.

Anton Tomaž Linhart,

Radovljica,
šolski nadzornik.

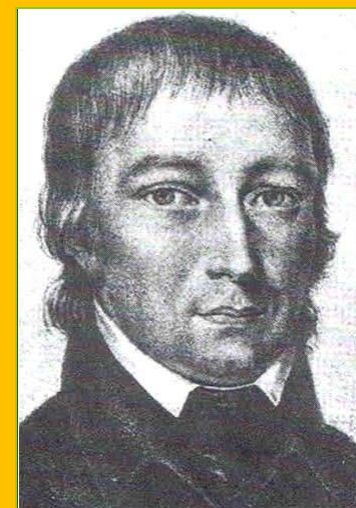
- Prvi slovenski dramatik:
Ta veseli dan ali Matiček se
ženi, Županova Micka.
- Poskus zgodovine Slovencev
od najstarejših časov do Karla
Velikega ...

Anton Janša - čebelar

Valentin Vodnik, Ljubljana, duhovnik, ravnatelj

- Prvi slovenski pesnik (Dramilo, Ilirija oživiljena...).
- Knjige: Kuharske bukve, Babištvo, Geologija, Pratika.
- Prvi časopis v slovenščini **Lublanske novice**.
- Prevedel je veliko učbenikov v slovenščino.

"Vselej sim shelel Kranjski jesik zheden narediti".

*...lenega čaka strgan rokav,
palca beraška, prazen bokal ...*

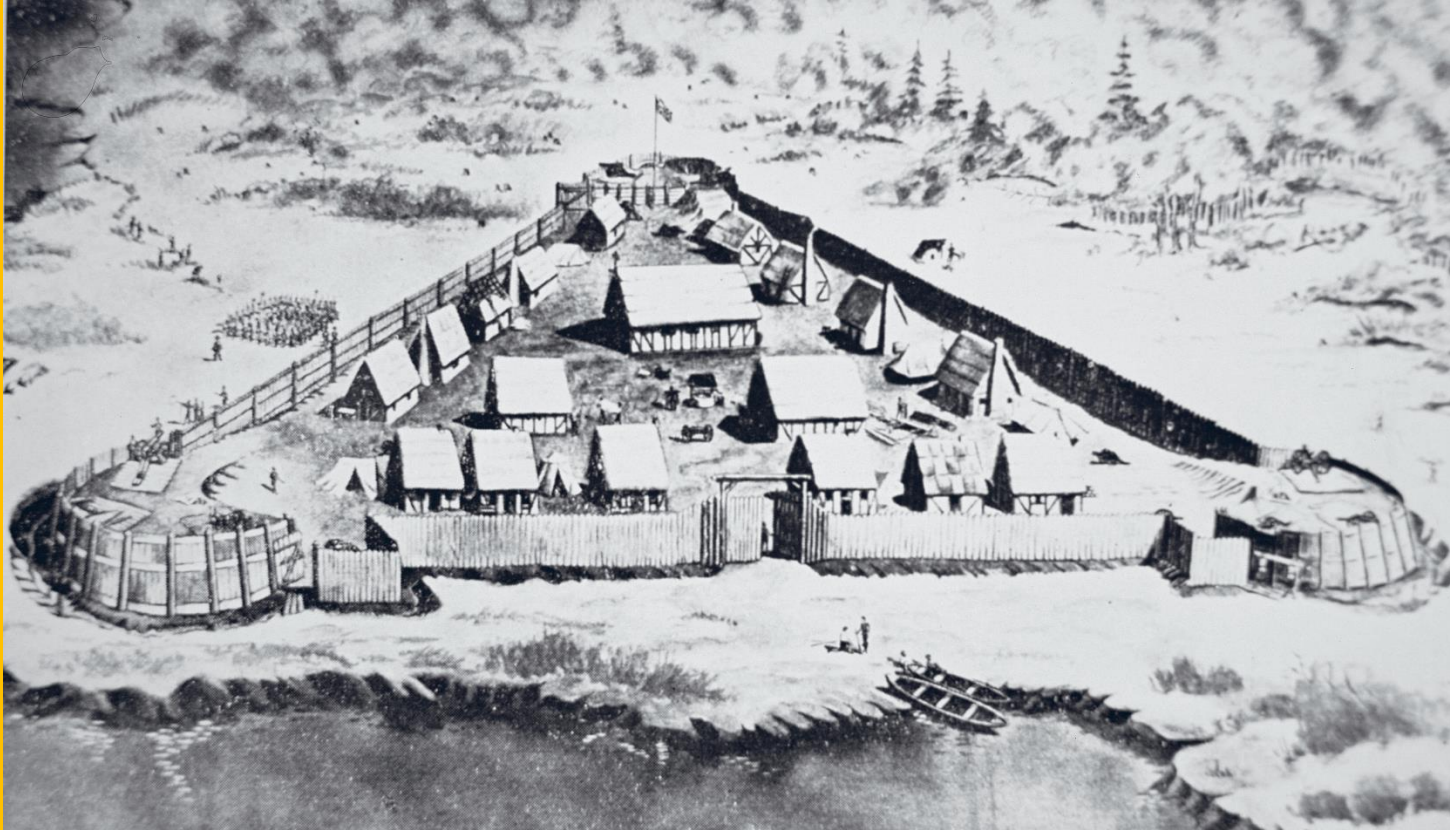
Gabrijel Gruber: naredil načrt za **Gruberjev prekop**, ukvarjal se je tudi s postopki **osuševanja barja**.

Gabrijel Gruber - sin bogatega dunajskega orožarja. V Ljubljani je živel med leti 1768-1785, kjer je bil profesor na jezuitskem liceju, vzgojil je več intelektualcev na čelu z Jurijem Vego, zgradil prekop, Gruberjevo palačo in "vilo Podrožnik", konstruiral je vojne ladje, vpeljal jadrnice, ki so vozile po Savi do Beograda, planiral prekop, ki bi povezal Jadransko morje s Črnim, bil je prvi, ki je v laboratoriju proučeval optične privide, raziskoval geološke pojave, mehaniko kapljev...

Jurij Vega, rojen blizu Moravč, **izumitelj in matematik**; **matematične tablice**, vpeljava **metrskega sistema v avstrijski habsburški monarhiji**, **vojaški izumi**, **topovi - možnar**: **artilerijsko orožje z zelo kratko cevjo in velikega kalibra za navpično streljanje**.

KAKO SO RAZSVETLJENSKE IDEJE VPLIVALE NA NASTANEK ZDA STR. 68-69

Prva angleška naselbina v Severni Ameriki Jamestown v Virginiji.

Kako so Angleži osvojili Severno Ameriko

- Ameriko so naseljevali **prebivalci večih evropskih držav**: Francozi, Nizozemci, Angleži in drugi.
- Plantaže na jugu so obdelovali črni sužnji (bombaž, tobak, žito, govedoreja. Na severu les, kože - trgovanje z Indijanci.
- Med naseljenci so bili pustolovci, izobčenci, kmetje (beg pred fevdalizmom).
- V Ameriki **ni bilo važno poreklo** (kaj si bil, plemič ali kmet), pomembna je bila sposobnost, uspešnost (koliko znaš narediti iz samega sebe).
- V Ameriki je vladala **verska strpnost**.

Angleški kralj (parlament, oddaljen okoli 5400 km) **je zahteval**, da ima skoraj vse, kar je pisano ali tiskano (časopisi, poročni listi, mrliški listi, pogodbe) kraljevski kolek. Četudi je bil Poštni zakon leta 1766 preklican, mu je leta 1767 sledil nov zakon, ki je naložil **nove dajatve** različnim popularnim britanskim proizvodom, vključno s steklom, papirjem, svincem in čajem. Kolonisti so odgovorili z bojkotiranjem vseh britanskih proizvodov. Tako je parlament leta 1770 ponovno umaknil in preklical vse dajatve, **razen za čaj**. Kolonisti so trmasto zavračali pitje čaja. L. 1773 je Anglija poslala veliko odpravo ladij s čajem v štiri glavna ameriška pristanišča. Ladje, ki so prispele v Ameriko, so se morale obrniti in odpluti s svojim tovorom nazaj v Anglijo. Čaj so iztovorile, ostal je v skladiščih, dokler ni strohnel. Toda v Bostonu je angleški guverner zahteval, **da se plačajo uvozne** dajatve, preden ladje zapustijo pristanišče. Odgovor kolonistov je prišel v temni noči. Okoli 50 članov tajne skupine, imenovane Sinovi Svobode se je, oblečenih kot Indijanci, povzpelo na ladjo in preko palube v vodo **zmetalo ves čaj (Bostonska čajanka)**.

Britanski voditelji so bili jezni in so še močneje **pritisnili na koloniste**.

Kolonije so v letu 1774 sklicale prvi kongres, katerega namen je bil pregovoriti angleško vlado, da prizna kolonialne pravice. Anglija je na to vedenje gledala, kot na nezvestobo.

19. 4. **1775 je pri Bostonu prišlo do prvih spopadov** med britanskimi vojaki in oboroženimi civilisti. Boj za nedovisnost ameriških kolonij se je začel.

- Zakaj so bili prebivalci angleških kolonij v Ameriki nezadovoljni?
- Kako je na prebivalce kolonij gledala matična država, Anglija?
- Kaj je bostonska čajanka?

Zakaj je izbruhnil upor proti Angležem

Nova družba v Severni Ameriki, nova miselnost med prebivalci Amerike: "Mi smo Američani".

ANGLEŠKA OBLAST

Izkoriščanje kolonij – **nezadovoljstvo**.

Davki na blago iz Evrope (čaj, papir, igralne karte ... vse)

Angleški kralj in angleški parlament sta tudi **stroške vojne** med Angleži in Francozi v Ameriki prevalila **na ramena kolonistov**.

UPOR

- Leta 1774 so se predstavniki 13 angleških kolonij ob Atlantiku v Ameriki povezali. Poveljstvo vojske je prevzel George Washington (prvi predsednik).
- **4. julija 1776** so podpisali razglas, **DEKLARACIJO o neodvisnosti**, odcepitvi od Anglije. Nastale so **ZDA**. Vnela se je vojna, Angleži so priznali ZDA 1783.

Američani so se odločili za republiko

UREDITEV ZDA po razsvetljenskih načelih – **DEMOKRACIJA**.

Izdali so zbirko zakonov - **USTAVO** (pravice in dolžnosti).

Tri veje oblasti:

- **zakonodajna** **O vsem odloča KONGRES** - parlament
- **izvršilna** Državo vodi izvoljeni, ustavi podrejen **PREDSEDNIK** (4 leta)
- **pravosodna**. **VRHOVNO SODIŠČE** (krivdo je bilo treba dokazati).

SLABOSTI

- Pregarjanje in ubijanje Indijancev.
- Črnsko suženjstvo.

Zanje demokracija ni veljala.

PREDNOSTI

- Uresničene razsvetljenske ideje.
- Odmevi v Evropi.
- ZDA obljubljena dežela.

- Volilno pravico so imeli moški bele polti, morali pa so imeti dovolj veliko posest ali pa plačevati predpisane davke.
- Brez volilnih pravic je bila četrtna belcev, Indijanci, črnci in ženske.

Naštej zasluge navedenih Američanov!

GEORGE WASHINGTON

THOMAS JEFFERSON

BENJAMIN FRANKLIN

GEORGE WASHINGTON *Vojskovodja in državnik, ter vrhovni poveljnik v vojni za neodvisnost. On je vodil ustavodajno skupščino, leta 1789 bil izvoljen za 1. predsednika ZDA, ter leta 1792 bil ponovno izvoljen. Še tretjič so ga Američani želeli za predsednika, pa je tretji mandat zavrnil.*

THOMAS JEFFERSON *napisal deklaracijo, je tudi ustanovitelj demokratske stranke, 3. predsednik, dal raziskati pot proti zahodu*

BENJAMIN FRANKLIN

Veleposlanik, diplomat v Franciji, izumitelj strelovoda, znanstvenik, publicist, filozof, sodeloval tudi pri Ustavi in Deklaraciji o neodvisnosti

"Vlaganje v znanje vedno vrača najvišje obresti"

Francija je prodala svoje ozemlje ZDA leta 1803. O prodaji se je tedaj v imenu Francije pogajal Napoleon, za ZDA je pero vzel v roke Thomas Jefferson. Francozi so za ozemlje Lousiane, ki obsega današnje zvezne države Kansas, Montano, Iowo, Nebraska, Severno in Južno Dakoto, Oklahomo in še nekaj drugih in je merilo 1,3 milijona m², zahtevali 15 milijonov \$. Jefferson si jih je moral sposoditi denar v Londonu. Napoleon naj bi ozemlje prodal, ker je potreboval denar za slavlje ob svojem kronanju.

Učb. Str. 69

»Vse ljudi je Stvarnik ustvaril enake in jim dal nekatere neodpravljive pravice, med drugim zlasti pravico do življenja, svobode in iskanja sreče. Vladavine so na svetu zato, da bi zagotovile ljudem te pravice, in vsa upravičena oblast jim izvira le iz soglasnosti tistih, katerim vladajo. Če kakršnakoli oblika vladavine ugonablja te cilje, ima ljudstvo pravico, da jo spremeni ali odpravi, pravico, da si ustanovi novo vladavino in jo utemelji s takimi načeli in ji uredi oblast v takšni obliki, da je kar najbolj primerna za uveljavitev njega varnosti in sreče«. (Deklaracija o neodvisnosti, 1776)

- **Katere razsvetljenske ideje lahko najdeš v besedilu?**
- **Kakšne pravice ima ljudstvo?**

Betsy Ross šivanje prve zastave ZDA